

EMBLEMATY MEDYTACYJNE W RZECZPOSPOLITEJ OD XVI DO XVIII WIEKU: ŹRÓDŁA, REALIZACJE I CELE

Projekt służy opisaniu specyficznej gałęzi emblematyki, która miała stanowić punkt wyjścia dla chrześcijańskiej medytacji osobistej realizowanej na terenie Rzeczypospolitej. Rozwój podgatunku, jakim są polskie emblematy medytacyjne, umiejscawiam w przedziale od ok. 1570 r. do ok. 1750 r., a więc od powstania zbioru Tomasza Tretera *Symbolicae vitae Christi meditatio* (wyd. w 1612 r.), po publikację *Pobożnych żądań* Jana Turczyńskiego (1753 r.). Należy podkreślić, że wybrane zbiory, które zaliczam do nurtu emblematów medytacyjnych, to materiały w przeważającej części dotąd nieanalizowane. Najważniejsze pytania, które chciałabym postawić dotyczą tego, dlaczego i w jakim celu drukowane grafiki były wykorzystywane w roli materiału do indywidualnych rozmyślań w Rzeczypospolitej. Na określenie tego typu emblematów posługuję się używaną w XVI i XVII wieku kategorią *emblemata sacra*. Według Antonia Possevina i Claude'a François'a Ménestriera ten rodzaj twórczości emblematycznej służyć miał przede wszystkim rozwojowi pobożności osobistej, znajdując swoje źródła w „świętych tekstach” chrześcijaństwa. Ikony emblematyczne obecne w książkach przynależnych do nurtu *emblemata sacra* eksponują figuratywne przedstawienie treści transcendentnych. Autorzy tego typu literatury jako teologiczną podstawę dla takiego wykorzystania obrazów wskazywali formułę reprezentacji opartą na epistemologicznej zasadzie *per visibilia ad invisibilia*. Obecne w zbiorach emblematycznych grafiki służyły także jako impuls oddziałujący na zmysłowe, intelektualne i emocjonalne zdolności człowieka.

Poza zebraniem materiału badawczego (starodruki i rękopisy) oraz jego wstępną ikonologiczną i filologiczną deskrypcją, projekt będzie miał na celu udzielenie odpowiedzi na pytania o zamierzone przez autorów oddziaływanie tekstów na czytelnika, a także odnalezienie teologicznych, filozoficznych i estetycznych podstaw tego nurtu. Do tej pory bowiem polscy badacze zainteresowani byli przede wszystkim genologicznymi analizami gatunku emblematu (emblematyczne sygnety drukarskie, stemmaty, emblematy panegiryczne). Przede wszystkim zamierzam podkreślić specyfikę realizacji *emblemata sacra*, której źródeł upatruję w specyfice sytuacji społeczno-politycznej Rzeczypospolitej. Założenie to łączy się z hipotezą, że ilustrowane zbiory medytacyjne służyły polskim Jezuitom jako narzędzie misjonarskie do konfesyjnych starć w celu uzyskania jak najszerszego spektrum odbiorców. Perswazyjne metody wymagały zastosowania techniki akulturacji, takich jak akomodacja (*accomodatio*), zazwyczaj obecnych w tej odmianie emblematyki tematów i motywów (o źródle biblijnym lub antycznym) do przyzwyczajaję czytelników.

Niniejszy projekt ma na celu szeroką charakterystykę nurtu „świętych emblematów”. Niezbędne będzie ukontekstowanie badań o analizę rozwoju duchowości w Polsce doby nowożytnej. Za sprawą jezuitów medytacja stała się bowiem dostępnym dla przeciętnego, świeckiego czytelnika sposobem na rozwijanie pobożności osobistej. Wielką rolę odegrały w tym książki z ilustrowanymi medytacjami, które wskazywały odbiorcy, co powinien myśleć i w jaki sposób formować swoją wyobraźnię. Dla tego typu lektury ukuto nawet specjalną kategorię czytelnika-widza (*lector et inspector*). Badanie tego zjawiska wymagać więc będzie sięgnięcia po narzędzia badawcze zarówno z zakresu estetyki, literaturoznawstwa, teologii, jak i historii książki.

Polskie zbiory zostaną poddane analizie w kontekście niderlandzkich realizacji gatunku oraz francuskich i włoskich traktatów teoretycznych poświęconych omówieniu *emblemata sacra*. Kluczem do zbadania tych związków będzie odnalezienie wzorców graficznych dla polskich emblematów w zagranicznych zbiorach. Odkrycie dokładnej trajektorii migracji rycin umożliwi – poza oczywistą komparatystyką zbiorów – prześledzenie mechanizmów rządzących rynkiem dawnej książki oraz analizę poszczególnych nawiązań w kontekście działalności konkretnych artystów, drukarzy i zleceniodawców. Badanie nurtu emblematów medytacyjnych poza zebraniem materiału z zakresu historii sztuki i literatury, umożliwi także wejrzenie w dawne wypowiedzi na temat intymnego kontaktu z książką (były one dedykowane ludziom świeckim, a więc osobom niekoniecznie wykształconym teologicznie) oraz próby wykorzystania medium wizualnego w książce, które wychodziło poza swoją czysto ilustracyjną funkcję. Przy okazji prowadzonych badań nad wzorcami graficznymi, będę współpracowała z międzynarodowym projektem *Emblematica Online*, ażeby wprowadzić do bazy danych polskie zbiory emblematyczne i wskazać ich rodzime oraz ponadnarodowe cechy.